پەشێو کێی خۆش دەوێت؟ - ئاوێنە

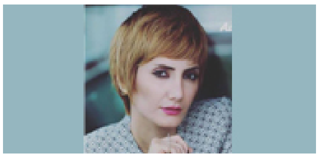

وتاری هاوبەشی فرمێسک محەمەد رەحیم زادەو (م.ت)

مۆتیڤێکی بەردەوامی نێو ئەدەبی کوردی، وێنەیەکی تێکەڵە لەسێ سیما: دڵدار، دایک، نیشتمان. پێناسەی گشتیی مۆتیڤ لەپێناسەی ریتۆریکیدا بریتییە لەو توخمەی لەشێوەی جۆراوجۆردا لەبەرهەمی یەک کەس یان کۆمەڵێک بەرهەمی سەردەمێکی دیاریکراودا دوپاتدەبێتەوە.
مۆتیڤەکان هاوکاتی ئەوەی بەرهەمی بۆ یەکتر گۆڕانی هەندێ وێنەن، هاوکات شوێنی تەنگژەی نێوان وێنەکانیشن.

واتە چەندە دەتوانن ئەم وێنانە پێکەوە کۆ بکەنەوە، ئەوەندەش دەتوانن ناکۆکیو تەنگژەو بەریەککەوتنی ئەو وێنانە ئاشکرا بکەن. بەریەککەوتنی دو ئەڤین ناوەڕۆکێکی ئەم مۆتیڤەی دایک، دڵدار، نیشتمانە لەمێژوی ئەدەبی هاوچەرخی کوردیدا، لەگۆرانو هێمنەوە تا شێرکۆ بێکەسو عەبدوڵا پەشێوو قوبادی جەلیزادەو هتد... بەریەککەوتنی ئەڤینی ژنو نیشتمان: لای گۆران دەبێ خۆشویستنی نیشتمان پێش خۆشویستنی ژن بخرێت.
لەدەقێکی گۆران دا کە بەسرود گوتراوە دەبینی قارەمانی گێرانەوەکە دەڵێت: " بڵێ بەو بوکی تازەی یەك شەوەم گەر هاتە سەر نەعشم نەڵێ خۆی بۆ وەتەن کوشتو لەڕێی عەشقی منا نەژیا وەزیفەم بو لەپێناوی وڵاتێکا سەرم بەخشم کە تۆی پەروەردە کرد بۆ من لەداوێنی چیاو کەژیا.دوایین نمونەی دیاریش کە باسێکی زۆری لەسەرە، دەقە شیعریەکەی عەبدوڵڵا پەشێوە: "هەم تۆم خۆش دەوێ هەم ئەویش".بۆ ئەم دەقە، لێکدانەوەیەکی زۆر سەتحی هەیە. کەسانێک دێن، ناشارەزایانە لەتەکنیکەکانی خوێندنەوەی دەقی ئەدەبی، ئەوانە دێن دەقەکەو مۆتیڤی ئافراندنی لەزەمینەی مێژویی هاوێر دەکەنو بەشێوەیەکی سەتحی دەیکەن بەکێشەی نێوان دو هەڵبژاردن. کەسێک (هونەرمەندێك، گۆرانیبێژێک، لاوێک...) کلیپێ دروستدەکاتو هەر جارەی کوڕێک لەگەڵ یەک کچ لەماشینێکدا دەڕۆنو هیچی دیکە. لەم روانینەدا بۆ دەقەکە هیچ شتێک لەمێژوی ئەدەبو تەنگژە بنچینەییەکانی دەق نابینرێت – ئەگەرچی بێ ئاگاییە، تەنیا پەیوەندیی بەم کلیپەوە نییە، بەڵکو خزاوەتە ناو زمانی کاسبکارانی سوننەتیشیشەوە. ئەوانیش دەڵێن: چۆن دەبێ هاوکات دو کەست خۆش بوێتو دیارە دوای ئەوە دەبێ پەندی ئەخلاقی دەست پێبکات. بەڵام خوێندنەوەیەک کە پشتی بەمێژوی ئەدەبو تەکنیکەکانی خوێندنەوەی دەقی ئەدەبیو مۆتیڤ و هێماکان بەستبێت، ناکەوێتە نێو ئەم سەتحییەتەوە و هەوڵ دەدات کۆدەکانی دەق بکاتەوە، تەنگژەکانی ئاشکرا بکاتو لەرێگەی ئەم تەنگژانەوە بگات بەناسینی سەردەمێک. لای ئەم روانگە، دەقی ئەدەبی کۆی ناکۆکییەکانی سەردەمی خۆی هەڵدەگرێتو جۆرێکی تر نیشانیاندەداتەوە، نەک کاری ئاوێنە بکات، بەڵام وێنەی خۆی لە سەردەمێک دەکێشێتەوە، وێنەیەک کە چاوی مێژوونووس یان رووکەشبین نایبینێت. ئەمەشە گرنگیی ئەدەب ئاشکرا دەکات. وەک سەرەتا ئەوەی بتوانین لەسەر ئەم دەقەی پەشێو بیڵێین ئەوەیە، دەقەکە دەبێ لەروانگەی مۆتیڤەکانیەوە بخوێنرێتەوە. لەدەقەکەدا باسی دوو ئەڤین هەیە، کە شاعیر دەیەوێت وەفاداری هەردووکیان بێتو بۆ هەردوکیان بژیت، چونکە ئەو تەنیا ژیانێکی هەیە وەفادار بێتو هەر دوکیان ژیان بکات، بەڵام تەنیا یەک ژیانی هەیەو مادام یەک ژیانی هەیە فریای یەکێک لەو ئەڤینانە دەکەوێت. روانگەی مێژویی ئەگەر مۆتیڤە سەرەکییەکە بناسێت دەتوانێت بزانێت کە ئەم دو ئەڤینە هەمان وێنەی سەرەکیی ئەم ئەدەبەن، واتە تەنگژەو هاوکات یەکێتیی نێوان ئەڤینی دڵدارو نیشتمان. ئەوەی راستی بێت دەقەکەی پەشێو، بەپێچەوانەی دەقەکەی گۆران ، باسی بەریەککەوتنی ئەڤینی دوو ژن یان ژنێکو نیشتمان بەرونی ناکاتو کاری ئەدەبیش ئەوە نییە رون وەک زمانی رۆژنامە بگێڕێتەوە، کاری ئەدەب لەگەڵ وێنە، مۆتیڤ، هێما، ریتم، خەیاڵسازییو هتد دایە. دەقەکەی پەشێو هاوکات لێڵ دەمێنێتەوە، بەڵام هەر ئەم لێڵییەی دەقەکەی پەشێو خۆی دەکرێت تەفسیر بکرێتو کێشەیەکی سەرەکیتری تێدا بدۆزرێتەوە: لەم دەقەدا، بە پێچەوانەی گەلێ دەقی نەریتی ئەدەبی کوردییەوە، کە تێیاندا رون داوای ئەوە دەکرێت کە ئەڤینی نیشتمان پێش ئەڤینی ژن بخرێت، نیشانەیەک لەوە نابینین شاعیر داوا بکات کە یەکێک لە ئەڤینەکان پێش بخرێت.واتە لەم دەقەدا ناتوانین بیسەلمێنین کام ئەڤین پێش دەخرێتو ئەمەش گرنگایەتیی ئەم دەقەیە کە ناهێڵێت ئەم دو ئەڤینە، واتە ئەڤینی دڵدار و نیشتمان لێک جیا بکرێنەوەو بەرامبەر یەکتر دابنرێن، وەک لە لای گۆران یان جەلیزادە و هتد هەیە. ئەوەی ئەم نەسەلماوییەی دەقەکەی پەشێو نیشانی دەدات، تەعبیرە لە ململانێیەکی بنچینەیی کە کەوتووەتە نێوان ئەم دوو ئەڤینەوە و خۆی نیشانەی ئامادەیی جۆرێک جەبرە، جەبرێک کە وا دەکات مرۆڤ ناچار بێت لەنێوان ئەم دوو ئەڤینەدا یەکیان هەڵبژێرێت. واتە لێرەوە دەزانین دەقەکە بەرهەمی سەردەمێکە کە ئینسانەکان ناچار دەکات ئەم دوو ئەڤینە لەیەکتر جیا بکەنەوەو یەکیان بۆ ئەوەی دیکە واز لێ بهێنن، ئەمە ئەو ناکۆکییەی سەردەمە کە دەقەکە لە خۆیدا هەڵیگرتووەو هاوکات جۆرێک ملنەدانیش نیشان دەدات بەرامبەر ئەم جیاکارییە. توانای دەقەکەی پەشێو لێرەوە دێت کە دەتوانێت بەرامبەر ئەم جەبرە، ئەوەی کە مەجبوور بێت لەنێوان دو ئەڤیندا یەکیان هەڵبژێرێت، رازی نەبێت جیاکاریی بکات و پەیامێک بەئێمە بدات کە خراپە، ئەو کاتە دێت ئێمە مەجبوور بین یان رازی بین ئەم دو ئەڤینە لەیەکتر جیابکەینەوە. ئەگەر راست بێت کە دەقی ئەدەبی لەدڵی خۆیاندا، بگرە بێ ئاگایی نوسەر خۆیشی، مژدەی دنیایەکی دیکە هەڵدەگرن، ئەوە دەقەکەی پەشێو لە لێڵییەکەی خۆیدا، وێنەی دنیایەکی دور لەجەبرو زۆری هەڵگرتووە، دنیایەک ئینسانەکان مەجبور نین لەنێوان ئەم یان ئەودا هەڵبژێرن، دنیایەک تێیدا ئەڤینەکان لە یەکتر جوێ ناکرێنەوە. پەشێو لەم دەقەدا ناپرسێت کە ئاخۆ دەبێ یەکێک لەم دووانە

هەڵبژێرم، پێمان ناڵێت کە بۆچی ناتوانێت یەکێک لەم دووانە هەڵبژێرێت. بەڵکو زیاد لەم پرسیارانە، ئەوەی دەقەکە دەیکات بەکێشە ئەوەیە بۆچی مەجبور بێت لێکیان دابڕێ؟ بۆچی مرۆڤ مەحکوم بێت بەوەی یەکێک لەدو یا چەند دانەیەک هەڵبژێرێت، ئەویش لەکاتێکدا کە تەنیا یەک جار دەژی، ئەویش لەکاتێکدا کە تەنیا یەک ژیانی هەیە؟ لەرێگەی بڕیارنەناسیی‌و بێ بڕیاریی دەقەکەی پەشێوەوە دەتوانین بگەین بەرەخنەیەکی قووڵتری دۆخەکە. دەقەکە پێمان نیشان دەدات کە لەسەردەمێکی ناخۆش‌و نائازاددا لەدایکبووەو ئەڤیندار بووە، دەقەکە هاوکاتی ئەمەشمان نیشان دەدات کە دۆخی راستەقینەی خۆشەویستی ئەوە نییە مەجبور بیت ئەڤینێک بدۆڕێنیت، بەڵکو ئەو کاتەیە ناچاری هەڵبژاردن نەبیت، بەرامبەر بەم پۆتانسیەلەی دەقەکەی پەشێو بۆ خوێندنەوە هەیەتی، کێشەی روانینی سەتحیی‌و بەڵگە لەسەر سەتحییەتەکی ئەوەیە بەبێ تێگەیشتن لەم کارەی مۆتیڤ، بێ تێگەیشتن لەزەمینەی مێژوویی دەق‌و ناسینی ئەو تەنگژەو بەریەککەوتنانەی لەدڵی دەقێکی مێژوییدا هەیە، دەستی بۆ دەبات‌و دەق دەکات بەبەرهەمێک، کە بەتەواوی لێی نامۆیە، وەک دوایین کارێک لەسەر ئەم دەقەی پەشێو لەکلیپی ئاماژەبۆکراودا کرابو. هیوام ئەوەیە هەر کێ دەست بۆ دەقێک دەبات بۆ ئەوەی بیگۆڕێت بۆ موزیک یان هەر بەرهەمێکی هونەریی دیکە، زەحمەتی ئەوە بەخۆی بدات دەقەکە دروست‌و وەک ئەدەب بخوێنێتەوە.

شیعری عەبدولا پەشێو:

کە من تەنیا جارێك بژیم /هەم تۆم خۆش ئەوێ هەم ئەویش/ نە تیشکی رۆژ ئەتۆرێنم نەتریفەی مانگە شەویش/ ئەگەر دووجار ژیابام خۆشەویستم هەر تۆ دەبوی لهمەیانا/ لەویتردا ئەوم دەکرد بەتاقانە /بەڵام چیبکەم /کە من تەنیا جارێك بژیم چارەم نیە / هەم تۆم خۆش ئەوێ هەم ئەویش /هەم تیشکی رۆژ دەپەرستم هەم تریفەی مانگەشەویش.